

Boekbesprekingen / Comptes Rendus

Florike Egmond, Paul Hoftijzer en Robert Visser (eds.), *Carolus Clusius. Towards a Cultural History of a Renaissance Naturalist* (Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2007; *History of Science and Scholarship in the Netherlands*, vol. 8). 349 pp., geb., ill. ISBN-13 978-90-6984-506-7. €59,00.

Tot voor kort werd er aan het werk van de in Atrecht (Arras) geboren botanicus Carolus Clusius (1526-1609) ten onrechte weinig aandacht besteed. Clusius was wellicht de meest prominente botanicus van zijn tijd en voornamelijk bekend gebleven als onvermoeibaar plantenverzamelaar tijdens zijn vele reizen door Europa, als hoogleraar in de botanie te Leiden (vanaf 1593) en als stichter van de Leidse Hortus Botanicus in 1594. De positie van Clusius als centrum van een uitgebreid netwerk van correspondenten en zijn rol bij het verspreiden van niet alleen botanische kennis maar ook van de concrete objecten van die kennis, de planten zelf, zijn te lang buiten beeld gebleven.

Met de start van het Clusiusproject van het Leidse Scaliger Instituut en de Universiteitsbibliotheek aldaar in 2004 is hier gelukkig verandering in gekomen. Het project voorziet in het digitaliseren (helaas alleen middels scans) van de ongeveer 1300 brieven van Clusius die in Leiden bewaard worden. (Zie: www.bibliotheek.leidenuniv.nl/docenten_onderzoekers/scaliger_instituut/clusius.js).

Daarnaast zijn twee aio's en een post-doc bezig met onderzoek naar de rol van Clusius in het netwerk van toenmalige botanici, het belang van de Habsburgse hofcultuur en de uitwisselingspraktijk van planten en hun namen in de verschillende talen.

De onderhavige bundel is de weerslag van een eerste workshop over 'Clusius in a New Context' die in 2004 in Leiden werd gehouden. Zoals de redacteuren in hun voorwoord opmerken, moeten de hier gepresenteerde studies gezien worden binnen de veranderingen die het wetenschapshistorisch bedrijf de afgelopen decennia heeft ondergaan. Waar Clusius vroeger slechts gezien werd als één van de botanici die het empirisme introduceerden – toen gezien als het belangrijkste kenmerk van de omwenteling binnen de botanie in de zestiende eeuw – komt nu zijn veelzijdige rol binnen allerlei sociaal-culturele aspecten van de botanie als studie-

object voor het voetlicht. Het gaat hier onder andere om de veranderingen in het begrip professionalisering, de circulatie van kennis, de relatie tussen academici en amateurs, de rol van universitaire en privé-verzamelingen (herbaria en tuinen) en de confrontatie met niet-Europese vormen van kennis.

Als eerste resultaat van het 'nieuwe denken' over Clusius is deze bundel geslaagd te noemen. De twaalf artikelen zijn in vier groepen gerubriceerd: Clusius' netwerk en het ruilen van kennis en planten (met nadruk op Frankrijk en Spanje), twee case studies over Clusius en individuele correspondenten (Boldizsár Batthyáni, Hongarije, en Henrik Høyer, Noorwegen), de rol van vertalingen en afbeeldingen in de botanische informatieverwerking, en de invloed van Clusius op anderen (Federico Cesi en de Accademia dei Lincei, zijn Hongaarse en Italiaanse relaties en de leden van de Jezuïetenorde die zich bezighielden met het verspreiden van medicinale planten). Zoals te verwachten was, variëren de bijdragen nogal in diepgang en analyse, maar gezamenlijk geven ze een heel goed beeld van wat de deelnemers aan het Clusiusproject voor ogen staat.

Dat wordt heel fraai uiteengezet in het eerste artikel. Florike Egmond behandelt in 'Clusius and friends: Cultures of exchange in the circles of European naturalists' achtereenvolgens het belang van de correspondentie (omvang en inhoud), de rol van de verschillende soorten botanische kennis (aristocraten met tuinen en wisselende wetenschappelijke expertise, apothekers met veel praktijkervaring, ook op het gebied van de volksgeneeskunde, en de geleerde botanici zelf), de botanische disciplinevorming en de academische erkenning hiervan, de rol van vrouwelijke experts, en het belang van taal en vriendschappelijke contacten met hun uitruil van kennis en specimina. Alleen al vanwege dit betoog is het kennismaken van deze bundel zeer de moeite waard: inderdaad een nieuw historisch perspectief op de zestiende-eeuwse botanie.

Lodewijk Palm

Matthijs Hendricus Sitters, *Sybrandt Hansz Cardinael 1578-1647 rekenmeester en wiskundige. Zijn leven en zijn werk* (Hilversum: Verloren 2008). 654 pp., ill. ISBN 978 90 8704 002 4. €59,00.

Sybrandt Hansz Cardinael was een uit Harlingen afkomstige rekenmeester die zich in 1605 vestigde in Amsterdam. Hij stichtte er een rekenschool en schreef een aantal boeken over mathematische onderwerpen als geometrie, aritmetica, boekhouden en astronomie. Cardinaels *Hondert geometrische questien met hareolutien* (HGQ) (ca. 1614) wordt algemeen als zijn belangrijkste publicatie beschouwd.

In een omvangrijke studie, waarop hij in 2007 promoveerde in Groningen, heeft Matthijs Sitters gepoogd het belang van Cardinael als meetkundige duidelijk te maken en hem te plaatsen in zijn tijd. Het eerste deel van Sitters' boek, getiteld 'biografische aantekeningen' gaat vooral in op Cardinaels doopsgezinde overtuiging en op de genealogie van zijn (Friese) familie. Het tweede deel, over 'het werk', richt zich voornamelijk op de HGQ. Sitters zorgt niet slechts voor een inleiding op en bespreking van de *Questien*, maar verschaft de lezer ook per 'geometrische questie' een plaatje, een transcriptie, een antwoord en in sommige gevallen ook een hertaling en uitgebreid commentaar. Het is de vraag of een 'echte' facsimile-uitgave met inleiding en noten niet meer recht had gedaan aan Cardinaels werk. Sitters' conclusies rechtvaardigen een dergelijke uitgave wel, de HGQ 'verdienen het te worden gerekend tot het Nederlandse cultuurgoed' (p. 588). Daarnaast stelt Sitters dat Cardinaels pertinente afwijzing van het gebruik van algebra in de meetkunde enerzijds een rem plaatste op de ontwikkeling van de wiskunde, maar anderzijds somtijds ook leidde tot verrassende, elegante en charmante oplossingen van meetkundige problemen.

Waar Sitters' behandeling van de verschillende vraagstukken uit de HGQ nog vrij helder en consistent is, is de bespreking van Cardinaels 'overige gedrukte werken' een onduidelijke mix van illustraties en delen van de werken die samengevat, getranscribeerd en/of hertaald zijn. Daarnaast lijkt Sitters zich nauwelijks bewust van hoe boeken in de vroegmoderne tijd tot stand kwamen. De auteur verbaast zich over het feit dat delen met verschillende jaartallen in één band terechtkwamen (p. 447) en gebruikt informatie uit een veilingcatalogus uit 1744 (p. 427 e.v.) zonder stil te staan bij de waarde van een dergelijke bron. Het nogal omstreden jaartal 1614 voor de publicatie van de HGQ noemt Sitters

soms als feit en op andere punten geeft hij daarentegen 1612 als jaar van uitgave.

Een laatste deel van het boek gaat over enkele handschriften te Haarlem die afschriften zouden zijn van werk van Cardinael. De afschriften zijn gemaakt door twee leerlingen. Sitters weet hen te identificeren en de originelen waar de handschriften op terug gaan aan Cardinael toe te schrijven. Dit is een interessant stukje onderzoek. Op basis van gegevens over twee leerlingen denkt Sitters echter 'een aardige indicatie van het type leerling' van Cardinael te hebben, 'ervan uitgaand dat zij zijn lessen gevolgd hebben' (p. 470). Zeker gezien (Sitters eigen) laatste voorwaarde, had iets minder stelligheid hier niet misstaan.

Het gedeelte waarin Sitters ingaat op de genealogie en woonplaatsen (adressen) van Cardinael behoeft weinig commentaar. De auteur leunt daarin op andermans (ongepubliceerd) onderzoek in Friese en Amsterdamse archieven en maakt veel duidelijk over Cardinaels afkomst. Het eerste deel van Sitters' boek, over Cardinaels achtergrond, richt zich zoals gezegd op zijn doopsgezindheid. Waarom het daarbij nodig is te beginnen met Luther en Zwingli en uitgebreid stil te staan bij Menno Simons en de gebeurtenissen in Münster in 1535 wordt niet duidelijk. Sitters noemt meer Nederlandse vooraanstaande doopsgezinden (kunstenaars, literatoren, wetenschappers) en concludeert dat Cardinael zich in goed gezelschap bevond (p. 37-38). De achterliggende vraag, waarom juist deze doopsgezinden een dergelijke vooraanstaande rol konden spelen, wordt ook op deze plaats helaas niet van een antwoord voorzien.

Verder ziet Sitters een tegenstelling tussen enerzijds Cardinaels doopsgezindheid en anderzijds zijn afwijzen van algebra in de meetkunde en het verwerpen van de heliocentrische theorie van Copernicus. De doopsgezinde overtuiging noemt Sitters 'progressief', op religieus gebied was Cardinael 'een man van de nieuwe tijd' (p. 19). Daartegenover wordt Cardinael op wetenschappelijk gebied 'conservatief' genoemd. Nu zijn bij de progressiviteit van zeventiende-eeuwse doopsgezinden de nodige vraagtekens te zetten; het is ronduit anachronistisch om Cardinael af te rekenen op standpunten die in zijn eigen tijd weinig verbazing wekten en zijn status als geleerde niet zullen hebben aangetast. Toch aarzelt Sitters niet Cardinaels aannamen en argumentaties 'irrationeel', 'niet deugend', 'verkeerd' en 'wonderlijk en onwetenschappelijk' te noemen (p. 24, 439, 442, 586), hetgeen getuigt van weinig historisch besef.

De uitgever (Verloren) van *Sybrandt Hansz Cardinael* heeft in 2008 een nieuwe editie op de markt gebracht, aangezien de eerste druk veel fouten bevatte. Men had er beter aan gedaan de uiteindelijke tekst nog eens door te lezen want het aantal inconsequenties is (nog steeds) talrijk en storend. Schrijfwijzen en typografie zijn niet consequent en de vele afwisselingen tussen tegenwoordige en verleden tijd zijn niet te begrijpen. Ook de vele ontbrekende of overbodige spaties en de (binnen één hoofdstuk) gemaakte literatuurverwijzingen zowel in de tekst als in voetnoten vergroten het leesplezier niet.

Dan rijst ten slotte de vraag voor wie dit boek bedoeld en/of nuttig is. De auteur noemt een lacune in de geschiedschiedschrijving als de voornaamste reden voor zijn onderzoek (p. 5). Met recht kan gesteld worden dat deze lacune (Cardinael en diens HGQ) bestond en dat Sitters met zijn doorwrocht werk, vooral op genealogisch en rekenkundig gebied, deze lacune heeft gevuld. De veel interessantere vraag, waarom nu juist *deze* lacune gevuld diende te worden, blijft echter vooralsnog onbeantwoord.

Djoeke van Netten

M.J. van Lieburg, *Al doende leert men. De Rotterdamse jaren van Gerrit Jan Mulder (1802-1880)* (Rotterdam: Erasmus Publishing 2006). 96 pp., ill. ISBN-10: 90 5235 188 0, ISBN-13: 978 90 5235 188 9. €22,50.

Het boek(je) *De Rotterdamse jaren van Gerrit Jan Mulder* is in de eerste plaats bedoeld om een antwoord te geven op de vraag waarom een Rotterdamse stichting, die actief is in het medisch onderwijs, gekozen heeft voor de naamdrager Gerrit Jan Mulder.

Op verzoek van deze stichting van het Erasmus Universitair Centrum te Rotterdam, schreef M.J. van Lieburg, opnieuw de Rotterdamse levensperiode van Mulder en zijn betekenis voor het medisch onderwijs in het algemeen en dat van Rotterdam in het bijzonder. Inderdaad, bij de oprichting van de Erasmus Universiteit (1973) publiceerde de auteur een eerste verkennende studie over 'Gerrit Jan Mulder, docent der Clinische School te Rotterdam' in de bundel *Lof der Historie. Opstellen over geschiedenis en maatschappij* (1973). Na deze publicatie schreef de auteur in 1978 *Het medisch onderwijs te Rotterdam 1467-1967. Een kort historisch overzicht en*

in 2003 *Vijf eeuwen medisch onderwijs, onderzoek en patiëntenzorg in Rotterdam. Het Erasmus MC in historisch perspectief*. Het boek is verder het resultaat van nieuwe studies die sedert 1973 verschenen over het leven en wetenschappelijk werk van G.J. Mulder én van persoonlijke opzoekingen in de archieven van de klinische school (Gemeentelijke Archiefdienst te Rotterdam).

Om de tekst zo toegankelijk mogelijk te maken werd afgezien van een uitvoerig notenapparaat. In plaats daarvan werd afzonderlijk de uitvoerige opgave toegevoegd van de gebruikte literatuur en een ontsluiting van Mulders bibliografie over zijn Rotterdamse periode (1826-1840). Het resultaat beantwoordt zeker aan de gestelde vraag: het is een uiterst gedetailleerd boek, met een mooie lay-out, mooie, soms originele, illustraties en een viertal kader teksten. De kaderteksten bevatten Mulders ontwerp van het 'laboratorium chemicum', de noodzakelijke 'werktuigen' (1828) en zijn 'ideaal en methode van praktisch scheikundig onderwijs' (1832). Tenslotte werd gekozen voor de weergave van wat Mulder in 1842 beschouwde als 'de ideale medicus'. De auteur vermeldt in de inleiding terecht dat het gangbare antwoord op de vraag wie G. J. Mulder was, namelijk een beroemd scheikundige te Utrecht in de negentiende eeuw, volledig voorbij gaat aan Mulders optreden als medicus, farmaceut, politicus en pedagoog en vooral aan het feit dat Mulders belangrijkste periode dient gesitueerd te worden te Rotterdam, waar hij evolueerde van medicus tot chemicus en waar hij de basis legde van zijn internationale reputatie als scheikundige met als hoogtepunt de ontdekking van het proteïne in 1838.

In deze publicatie wordt eerst ingegaan op Mulders jeugd - en studie jaren, vervolgens wordt zijn artsennpraktijk beschreven, eerst te Amsterdam en vervolgens te Rotterdam. Terloops wordt aangegeven dat Mulder beschouwd kan worden als een vroege representant van de Nederlandse hygiënisten. Onder de titel 'docent te Rotterdam', worden eerst Mulders activiteiten geschetst als lector bij het Bataafs Genootschap (1826-1832) en zijn onderwijs aan Rotterdamse apothekers (1826-1828). Vervolgens wordt de geschiedenis van de Rotterdamse klinische school ten tijde van Mulders lectoraat (1828-1840) uitvoerig besproken. Van de 58 leerlingen artsennijbereidkunde behaalden 38 het diploma van apotheker/drogist en deze zijn in een mooie tabel weergegeven. Zijn onderwijs in de botanie, zoölogie en mineralogie (1828-1830), de farmacie (1828-1840), de chemie (1828-1840) en de natuurkunde (1830-1840) wordt grondig voorgesteld.

In een apart hoofdstuk wordt het wetenschappelijk onderzoek van Mulder te Rotterdam in de schijnwerper geplaatst. De auteur slaagt er in om de evolutie van Mulders onderzoek in zijn ruim vierhonderd publicaties weer te geven. Dit is geen sinecure, vermits dit een moeizame zoektocht betrof in ontoegankelijke tijdschriften van de eerste helft van de negentiende eeuw. De oorspronkelijke publicaties zijn opgenomen in tijdschriften waarvan Mulder, al dan niet met anderen, zelf de redactie in handen had. Het is merkwaardig dat Mulder zelf het jaar 1835 als een scharnierpunt beschouwde van zijn wetenschappelijke ontwikkeling, ook al omdat Mulder als autodidact pas in dat jaar voldoende ervaring opgedaan had in het scheikundig onderzoek. De kwaliteit van zijn veelvuldige publicaties ging er pas op vooruit toen Mulder in 1835 zijn geneeskundige praktijk opgaf om *bijna de ganschen dag in het laboratorium te werken* (sic). Van Lieburg bespreekt ook de hand – en leerboeken die Mulder in zijn scheikundig onderwijs gebruikte: niet alleen zijn eigen monografie *Leerboek der Scheikundige Werktuigkunde* (1832-1834), maar ook de vertalingen door drie leerlingen van Mulder van scheikundige leerboeken van Berzelius.

In een apart onderdeel overloopt Van Lieburg de bijdragen van Mulder tot de medische wetenschap. Hieruit blijkt dat Mulder voor Nederland kan beschouwd worden als de pionier van de chemische pathologie en de klinische chemie. De auteur onderlijnt evenwel dat Mulder zich met te veel en te verschillende onderwerpen bezig hield, zodat hij zich nooit langdurig en diepgaand met één onderzoek bezig hield. Ondanks verrassende uitspraken over bepaalde fysiologische aspecten wordt Mulder in de wetenschapshistorische literatuur zelden als ontdekker vernoemd. Dit is jammer voor Rotterdam omdat Mulders wetenschappelijk hoogtepunt zich situeert vóór zijn aanstelling te Utrecht.

In het laatste onderdeel van Mulders wetenschappelijk werk gaat Van Lieburg in op de correspondentie met Berzelius en Liebig, ook al stelt de auteur dat de meest relevante onderdelen van de wisselwerking van deze correspondentie al beschreven zijn! Een laatste hoofdstuk handelt kort over Mulders levensloop na 1840. De publicatie wordt beëindigd met, in een wat kleine en moeilijk leesbare typografie, de uitvoerige literatuurlijst en de bibliografie van Mulder en tenslotte een uitstekend register van personen die in de tekst vermeld worden.

Na twee lezingen komt de recensent tot de vaststelling dat dit boek enorm veel gedetailleerde in-

formatie oplevert, maar dat de leesbaarheid bemoeilijkt wordt door het feit dat de auteur zijn boeiende tekst gelaardeerd heeft met een 30-tal tussenstukken, maar vooral op elke bladzijde – om de haverklap – citaten aanhaalt, die geschreven zijn in het Nederlands van de eerste helft van de negentiende eeuw. Daardoor wordt het leescomfort niet bevorderd, maar de lezer krijgt wel het gevoel dat de auteur het onderwerp grondig beheerst. Indien de wetenschapshistoricus echter de referenties van alle citaten en tussenstukken zou willen nagaan, dan ontstaan er waarschijnlijk wel problemen om in de weergegeven literatuurlijst de juiste publicaties te vinden waaruit de gegevens afkomstig zijn.

Tenslotte heeft het boek als hoofdtitel *Al doende leert men*. De auteur geeft nergens duidelijk aan waarop deze titel slaat: ofwel op het feit dat Mulder van autodidact uitgroeide tot een chemicus van internationaal formaat, ofwel op het feit dat Mulder een pleitbezorger was van een intens wetenschappelijk gefundeerde medische opleiding met een intensieve wisselwerking tussen theorie en praktijk, tussen onderwijs en onderzoek.

H. Deelstra

Olivier Darrigol, *Les équations de Maxwell de McCullagh à Lorentz* (Paris: Belin, 2005). 272 pages. [Collection Belin Sup Histoire des Sciences-Physique], ISBN 2-7011-3075-1, ISSN 1158-3762, € 31.50.

Depuis plusieurs années, l'éditeur Belin, bien connu entre autres pour ses ouvrages à l'attention de l'enseignement supérieur et universitaire, a lancé une collection consacrée spécifiquement à l'histoire des sciences. Le format général de cette collection vise à mettre à disposition du public des textes fondateurs, introduits, mis en contexte et analysés par des spécialistes de la question. Les textes retracent l'émergence ou l'évolution de concepts majeurs dans l'une ou l'autre discipline de la science. Pour l'instant ce sont les sciences physiques qui s'y taillent la part belle.

Le présent ouvrage se penche sur l'histoire des équations de Maxwell, qui synthétisent en quelques égalités mathématiques élégantes toute la connaissance des phénomènes électromagnétiques et permettent de décrire ces interactions de façon à la fois générale et précise. Bien que le nom de James Clerk Maxwell soit étroitement associé à ces équations, l'auteur, Olivier Darrigol, entend insister sur le fait que ces équations émergent grâce aux efforts de

plusieurs auteurs, dans des contextes variés. Il démontre par la même occasion que l'interprétation que nous en faisons est le résultat des travaux des successeurs de Maxwell, qui leur confèrent la solidité et la signification que l'on trouve dans tous les manuels.

Avant toutefois de plonger dans les deux derniers tiers du XIXème siècle qui voient l'apparition des 'premières équations', O. Darrigol donne dans un premier chapitre l'histoire des débuts de l'électrodynamique où l'on perçoit la fascination des savants pour les lignes de force et la nécessité du concept de champ. Le deuxième chapitre met en scène Maxwell et présente à travers quatre textes le kaléidoscope des approches de ce dernier pour formaliser les phénomènes électromagnétiques. En l'espace de douze ans (1861-1873), Maxwell va évoluer vers une théorie « pragmatique » qui lui permet avant tout de relier des grandeurs mesurables. Le décodage de cette théorie néanmoins restait d'un abord difficile et il faut attendre le début des années 1880 pour que Maxwell soit lu, compris et surtout réinterprété. Cette étape essentielle dans la réception des équations est l'objet des troisième et quatrième chapitre. Le chapitre intitulé « Maxwell pour tous » met en avant les deux formulations les plus modernes, celle d'O. Heaviside, publiée en 1885, et celle de H. Hertz, publiée cinq ans plus tard, tandis que le chapitre suivant se consacre exclusivement à la théorie de H.A. Lorentz. Ce physicien hollandais en effet propose en 1892 une théorie complètement renouvelée qui prend en compte les conceptions sur la structure de la matière et permet dès lors de rendre compte de phénomènes tels que l'optique des corps en mouvement, la magnéto-optique ou encore la dispersion optique. A ce stade la théorie électromagnétique de la lumière est donc complète. L'ironie de l'histoire veut que ce sont ces équations que l'on désigne le plus souvent par « celles de Maxwell » et que la conception de l'électricité qu'elle suppose est en contradiction totale avec celle qu'avait adoptée Maxwell lui-même trente ans auparavant.

Un cinquième chapitre, surprenant mais particulièrement fascinant pour ceux qui connaissent peu l'histoire des théories électromagnétiques, mène le lecteur sur des sentiers de traverse : O. Darrigol met en effet en exergue des réalisations semblables aux équations dites de Maxwell obtenues indépendamment et dans des contextes très différents comme celui d'une théorie de l'optique (J. MacCullagh, 1839) ou d'une compréhension des phénomènes électrodynamiques comme une vi-

bration de l'éther comme la lumière elle-même (L. Lorenz, 1867). Ces textes démontrent que la science, qui se construit dans un processus essentiellement cumulatif, ne se développe pas sans bifurcations et chemins buissonniers, que le produit final tend à faire oublier mais qui démontrent cependant toute l'ingéniosité de l'esprit humain aux prises avec les lois de la nature.

L'ouvrage s'achève sur des notes biographiques, d'étendue certes limitée mais qui évitera de se fier à la seule recherche via la toile. La bibliographie succincte proposée en fin d'ouvrage est compensée par le renvoi à quatre ouvrages spécialisés sur la question, dont une histoire de l'électrodynamique, publiée en anglais, *Electrodynamics from Ampere to Einstein*, dont on peut espérer un jour la traduction française.

L'intention de Belin en lançant cette collection était certainement de combler une lacune dans les manuels universitaires. En France en effet l'histoire des sciences au sens le plus large fait partie intégrante du curriculum de nombreuses disciplines, plus particulièrement le secteur des sciences dites exactes. Dans le cadre de cet enseignement, montrer aux futurs physiciens, chimistes, ou mathématiciens, que les concepts fondamentaux de leur discipline ont une histoire peut non seulement ouvrir leur esprit à la dimension historique de toute discipline scientifique mais aussi leur donner l'occasion de réfléchir à la signification véritable et aux possibles mésinterprétations de ce qui peut paraître évident lorsqu'enseigné de façon méthodique et souvent axiomatique. Le livre de O. Darrigol remplit parfaitement ce rôle en laissant la parole le plus possible aux textes originaux, mais par l'acuité de ses analyses et la précision de ses explications, il sera lu avec profit par tous les physiciens, chimistes et autres ingénieurs qui côtoient quotidiennement les équations de Maxwell. Enfin il sera utile aux historiens des sciences spécialisés ou non dans le domaine puisqu'à l'exception du texte de H. A. Lorentz, les textes sélectionnés, écrits en anglais ou en allemand, paraissent ici pour la première fois en traduction. Pour certains il s'agit d'une première traduction, pour d'autres de textes mal traduits par le passé et dont la traduction a été soigneusement revue. Ce sont donc des outils particulièrement fiables et au mode d'emploi clairement expliqué que l'auteur met là à la disposition du public.

Brigitte Van Tiggelen

Boekbesprekingen

M.J. van Lieburg, *De academische prijsvragen. Een inventarisatie en annotatie van de prijsvragen, uitgevonden door de Nederlandse universiteiten 1815-1968* (Rotterdam: Erasmus Publishing, 2007). 372 pp., geb. ISBN 90-5235-187-2. €79,50.

Academische prijsvragen worden tegenwoordig niet meer uitgeschreven door Nederlandse universiteiten. Deze verplichting, die begon bij de afkondiging van het Organiek Besluit tot regeling van het hoger onderwijs in 1815, werd afgeschaft bij de invoering van de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs in 1960, waarna het verschijnsel academische prijsvraag een zachte dood stierf. In de twintigste eeuw leed deze gewoonte al een kwijnend bestaan vanwege de zware belasting die het de potentiële beantwoorders (te weten studenten) oplegde en vanwege de toegenomen collectivisering van het wetenschappelijk onderzoek die het steeds moeilijker maakte dat individuele studenten een antwoord konden schrijven. Thans worden dit soort prijsvragen alleen nog maar incidenteel door sommige wetenschappelijke genootschappen uitgeschreven.

Met name in de negentiende eeuw leidde het prijsvraagwezen een bloeiend bestaan, zij het niet continu maar wel in bepaalde periodes. De uit-schrijvers probeerden over het algemeen de studenten te verleiden tot beschouwingen die nieuwe probleemvelden verkenden en die de wetenschap vooruit hielpen. Het is daarom terecht dat Willem Frijhoff in het voorwoord bij deze voortreffelijk uitgegeven inventarisatie stelt dat de prijsvragen zich naar hun aard bevonden “in de voorhoede van de wetenschapsdynamiek”. Het biedt de wetenschapshistoricus de mogelijkheid om nu eens op een andere manier inzicht te krijgen in wat de toenmalige wetenschappers zagen als hun grootste uitdagingen en perspectieven.

Na meer dan twintig jaar alle universitaire archieven en gedrukte bronnen bestudeerd te hebben, heeft Mart van Lieburg met zijn gebruikelijke acribie deze prijsvragen nu beschreven en op een zodanige manier gerubriceerd, dat ze toegankelijk zijn voor verder wetenschapshistorisch onderzoek. Per universiteit, per faculteit en in chronologische volgorde worden de prijsvragen, in totaal 1917, vermeld. Niet alleen de titels staan daar, maar ook de ingezonden antwoorden, de bekroningen en, zo mogelijk, de namen van de inzenders. Daarnaast geven personenindices en lijsten met archivalia een goede ingang tot deze seriële bron. Tot slot worden ook de archiefplaatsen opgegeven van de antwoor-

den op de prijsvragen (242). Die antwoorden werden steeds onder een motto, dus anoniem ingestuurd, maar dankzij volhardend onderzoek heeft Van Lieburg een groot aantal inzenders kunnen identificeren.

In een uitgebreide inleiding behandelt Van Lieburg onder andere de reglementering, wetgeving en ontwikkeling van het prijsvrageninstituut, de manier van beoordelen, de taal (tot aan het derde kwart van de negentiende eeuw meest in het Latijn), de academische herkomst en carrière van de inzenders, en de vrouwen onder hen.

Deze uiterst nuttige bron laat zien dat er op twee fronten nog behoorlijk wat werk te wachten ligt. Niet alleen moeten de door universiteiten gestichte speciale fondsen voor het uitschrijven van prijsvragen nog bewerkt worden, maar ook is de disciplinegewijze inhoudelijke analyse van de thema's er dringend aan toe om aangepakt te worden. Daartoe nodigt de auteur zijn lezers trouwens nadrukkelijk uit.

Tot slot: een nieuwe uitgave en een verdere aanvulling van dit mooie werk zou naar mijn mening digitaal moeten gebeuren en wel zodanig dat het middels allerlei zoektermen doorzoekbaar is.

Lodewijk Palm

E.P. Oldenkamp (red.), m.m.v. J.F. Frik, J.S. van der Kamp, P. Leeflang, J.J.J.M. van Meerwijk en J.W. Zantinga, *Tussen boer en burger. Diergeneeskunde in Nederland en de overzeese gebiedsdelen 1925-1950* (Rotterdam: Erasmus publishing, 2007), 382 pp., ISBN 90-5235-193-7. €64,50.

Het boek *Tussen boer en burger: Diergeneeskunde in Nederland en de overzeese gebiedsdelen 1925 – 1950*, onder redactie van E.P. Oldenkamp, is ontstaan met als achterliggende gedachte dat men de ervaringen en verhalen van de oudste generatie nog levende Nederlandse dierenartsen wilde vastleggen, voordat dit niet meer mogelijk zou zijn. Uiteindelijk heeft men 44 dierenartsen geïnterviewd, die tussen 1925 en 1948 zijn afgestudeerd. Daarmee dekt men een belangrijke periode voor de diergeneeskunde, namelijk de incorporatie van de ‘veeartsenopleiding’ in de Universiteit Utrecht (1925) tot de naoorlogse periode, met alle nieuwe mogelijkheden en technische ontwikkelingen (1950).

Het boek is onderverdeeld in twee delen: ‘Student en Onderwijs’ en ‘Beroepsuitoefening’. Aan de hand van literatuurstudies schetst men een vrij

compleet tijdsbeeld van de student-dierenarts, waarbij men niet al te diep op de zaken ingaat, maar toch voldoende achtergrondinformatie geeft. In de tekst zijn ter illustratie citaten van de geïnterviewde dierenartsen verwerkt, hetgeen een prettig leesbaar verhaal oplevert.

Het eerste deel beschrijft de maatschappelijke achtergrond van de toenmalige studenten. Het studentenleven te Utrecht komt aan bod met de daarmee verbonden studentenverenigingen. Dit zal voor menig oud student van de Utrechtse Universiteit herkenbare momenten opleveren. De gang van zaken op de faculteit wordt besproken, diverse hoogleraren passeren de revue alsmede de diverse vakgroepen. De mobilisatietijd wordt behandeld en ook wordt uitgebreid ingegaan op de perikelen tijdens de bezetting. Enkele onderduikers en in Duitsland tewerkgestelden komen aan het woord. Uit dit deel komt het beeld naar voren van een faculteit en beroepsgroep die haar positie binnen de maatschappij, alsmede binnen de wetenschappelijke wereld nog moet veroveren en consolideren.

Het tweede deel gaat in op de beroepsuitoefening tijdens het genoemde tijdvak. Het schetst een goed beeld van het beroep van dierenarts en de moeilijkheden waarmee men te maken had. Belangrijke, toen veel voorkomende ziekten als tbc en brucellose komen aan bod. De ontwikkeling van het georganiseerd bestrijden van deze ziekten en de diverse beroepsmogelijkheden naast de plattelandspraktijk (onder andere kleine huisdieren, vleeskeuring, bedrijfsleven, militair veterinaire dienst, Indië) passeren de revue.

De samenstellers hebben het boek in eerste instantie geschreven voor nieuwe lichteningen dierenartsen en daarnaast voor geïnteresseerden in (agrarische) historie en de diergeneeskunde. Geconcludeerd kan worden dat men in die opzet geslaagd is. Het boek biedt een lezenswaardige introductie in de geschiedenis van de Nederlandse dierenarts en zijn/haar opleiding tijdens de belangrijke periode 1925-1950 en is daarmee een waardevolle aanvulling op de over dit onderwerp beschikbare publicaties.

Bas Steltenpool